

I V A N I V A N J I

MOJ LEPI
U ŽIVOT
PAKLU

Copyright © 2016, Ivan Ivanji
Copyright © ovog izdanja 2016, LAGUNA

Kupovinom knjige sa FSC oznakom
pomažete razvoj projekta odgovornog
korišćenja šumskih resursa širom sveta.

SW-COC-001767

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

Ova knjiga nije istovetna sa romanom koji sam na nemačkom jeziku 2014. godine objavio sa istim naslovom. Na srpskom jeziku sam ga napisao novo, ponešto je moglo da se obriše, a nešto moralo da se dopiše.

Da li me je sopstveni stric izručio Nemcima? Stric? Stariji brat moga oca? Da li me je izdao? Ili samo ostavio na cedilu? To nije jedino pitanje koje postavljam, mnoga druga takođe zagađuju vazduh, a moram da dišem. Isuviše je prokletih pitanja, tragam, tražim, istražujem, a sumnjam da je moguće naći odgovore. Vreme je da pogledam istini u oči. Najzad nameravam da progovorim. I to je bolje nego da stalno grickam ono što me muči, da žvaćem, da na kraju nekako progutam, ali da ne mogu da svarim.

Beše dugo putovanje. Dugo jer još nisam stigao na cilj. Ne znam koja je stanica konačno odredište, ali ne može više da bude daleko. Nigde konduktera kog bih mogao da pitam. Pomalo se bojim iskrcavanja. Pomalo? To je isuviše slaba reč. Svejedno, dovoljno sam iskusan da znam da ću uspeti. Svakom je na kraju uspelo da umre.

Osvrćem se. Čini mi se da vidim ogroman zid. Pokriven je kompleksnim mozaikom. Tu i tamo lepi kamenčići, često su grupisani tako da stvaraju prepoznatljivije slike. Opisacu ih. Voleo bih da sa zida ne otpadnu u bezdan zaborava. Na

mnogim mestima površina je nažalost ogoljena. Propali delovi mozaika odavno su nestali ili su razbacani do nedogleda. Da li da pokušam da ih nadomestim pločicama koje ranije nisu bile na tom mestu? Nije nemoguće, našao bih pogodne na raznim stranama, pitam se da li bi se uklopile u celinu, ali ne mora baš sve da se kaže.

Rekoh li „zid“? Kad govorim o zidu svoje sobe mislim na dvodimenzionalnu površinu. Postoje takođe i ograde sazidane od širokih cigala na kojima dete može da hoda šireći ruke da bi održalo ravnotežu. I to su zidovi. Na njih mogu da se pričvrste zaoštreni staklići da na drugu stranu ne može da se prebaci ko god zaželi. Ili da mu se oteža takav napor. Isekao bi ruke. Po zidu sobe kreću se samo insekti, hodati se ne može. Ne želim da pričam o svim zidovima sa kojima sam se sudarao, zbog toga ću se uprkos gubitku treće dimenzije držati površine zida na kome se prepoznaje mozaik.

Da li to započinjem podužu ispovest? U tom slučaju bio bih svoj sopstveni ispovednik, jer sam ja taj kome se obraćam, bezbožni, indiskretni ispovednik, koji ima nameru da ogoli onog koga ispoveda, sebe, da bi mirnije savesti mogao da optuži i druge. I treće.

Šta je odredilo moj život? Putovanja.
Kad kažem putovanja, pre svega mislim na vožnju železnicom, iako sam se sigurno više kilometara prevezao kolima i avionom nego vozovima. Raznim plovilima manje, ali sećam se čak i posebnog mirisa parobroda na liniji između Splita i Omiša, kad sam kao dete letovao sa Jadranskom stražom. Taj miris iz ranog detinjstva intenzivniji je nego miris benzina i kerozina. Ja sam povremeno leteo i helikopterima i američke, i francuske i ruske proizvodnje. Časna reč. Podmornicama, nažalost, nikada.

Na samom početku vozio sam se sa ocem u automobilu štajer 55. Sedeo sam mu u krilu, upravljao volanom i menjao brzine, ali pedale je pritiskao tata jer moje noge još nisu mogle da ih dosegnu.

Imao sam sedam godina kad me je prvi put samog strpao u voz za Suboticu. Danas pretpostavljam da je kondukteru dao pristojnu napojnicu da bi se brinuo o meni. Bitno je da sam se osećao strahovito odraslim. Posle sam se često osećao odraslim. Odrastao sam upravo u mojim logorima.

Mojim? U Aušvic se vozilo u teretnim vagonima. Dahtanje parnih lokomotiva danas je zvuk koji se ponekad čuje samo još zahvaljujući filmovima u bioskopu ili na malim ekranima u sigurnim skrovištima naših stanova. Zasada je međutim reč o sedmogodišnjem dečaku na relaciji Petrovgrad–Subotica. Rodio sam se u Velikom Bečkereku, išao u školu u Petrovgradu, deda mi se ubio, roditelji uhapšeni u gradu zvanom *Großbetschkerek*. Radi se o istom mestu. Kad ga danas posećujem, idem u Zrenjanin. Nekada sam mislio da je poltronski svaki čas menjati ime grada, ali danas se pitam da nije to možda baš mudro.

Vozilo se u tri klase. To je bilo klasno društvo u svakom pogledu. U trećoj klasi bile su drvene klupe. U drugoj sedišta presvučena zelenkastosivim štofom. Prva klasa se odlikovala crvenim somotom i jastucima. Ja sam se vozio u trećoj. Opasno bi bilo kad bi žeravice letele duž kompozicije voza, bljuvao ih je dimnjak frktave lokomotive. Izvinjavam se dahu broda na Jadranu, ali ta mešavina mirisa dima, uglja, katrana, petroleja i ne znam čega još vezana je za uspomene iz detinjstva. U vagonima upozorenja: „Opasno je van se nagnuti“. Ćirilicom i latinicom. Baš tim rečima. Ja sam već znao ne samo te dve azbuke nego i goticu. Možda ćemo uskoro dobiti televizore koje ćemo puniti posebnim patronama kao štampače u boji, ali sa mirisima. Onda će naši unuci shvatiti kako je mirisalo tridesetih godina prošlog veka kada se vozilo kroz Banat Jugoslovenskom železnicom.

Krenuo sam u posetu tetka Olgi koja je bila doktorka u Subotici. Ona će na sceni moga života igrati još mnoge uloge. Njen muž, Endre, na srpskom Andrija, bio je nešto više od običnog lekara – venerolog. Nisam još shvatao zašto ga toliko cene u tom malom gradu, nisam imao pojma šta su polne bolesti. Šta je triper saznao sam tek posle oslobođenja

iz koncentracionog logora, srećom, ne sopstvenim iskustvom nego posmatrajući od radosti podivljale bivše ratne zarobljenike. Četvrtinu njih zarazile su jadne Nemice koje su prelazile iz zagrljaja u zagrljaj.

Za mene je tada bilo bitnije to što je teča Endre držao dve danske doge. Doveo ih je u brak. Tetka Olga ih se uvek pomalo pribojavala. Ja nisam. Mužjak se zvao Dolar, ženka – Ledi. Dolar je pod svojim pravim imenom uspeo da se predstavi u jednom od mojih ranijih romana kao avet iz malog grada. U stvari, ne znam šta se s njim zbililo, u mojoj mašti se na kraju klao sa kurjacima iznad masovne grobnice Jevreja ubijenih u dušegupkama na putu od Zemuna do Avale. Među njima je bila i moja mama. Tetka i teča su odvezeni vozom u Bergen-Belzen. Neposredno posle završetka Drugog svetskog rata imali smo važnija posla nego da se bavimo sudbinom svojih negdašnjih pasa. Šteta. Danas mi je žao, ali razumem zašto je bilo tako.

U Subotici su me strahovito razmazili jer je bračni par Olga-Endre bio bez dece. Kamenčić iz mozaika predstavlja i čaša oranžade koju bih dobijao svake večeri, mešavina nekog gustog sirupa i soda-vode iz plavog sifona. Stanovali su na visokom prizemlju, a na Trgu Ćirila i Metodija.

Drugi put su me poslali vozom u Novi Sad. Ja sam tada veoma voleo svog strica. Znao je stotinu mađioničarskih trikova. Bio je prijatelj jednog gospodina koji je kao S. Obradović – Reta nastupao čak i javno u pravim pozorištima. Tačno se sećam tog imena, ali nemam pojma šta je predstavljalo ono S na početku, zašto nije lepo priznao da se zove Slavoljub, Stanko, Stanimir, ili šta ja znam. U mom rodnom gradu takođe je imao predstavu u gradskom teatru, a posle nas je privatno posetio kod kuće. Kakva čast za desetogodišnjaka.

Stric je fotografisao pomoću magnezijuma. Sam je razvijao filmove. U sobici namenjenoj da bude ostava uredio je laboratoriju. Imao je tri sina sa kojima sam mogao da se igram. Kao vrhunac svega, stanovao je na trećem spratu u modernoj kući pored same zgrade banovine. Imala je lift. U mom rodnom gradu nije bilo liftova. Nisu bili potrebni. Postojale su samo dve dvospratnice, jedna je bila hipotekarna banka, a druga stambena zgrada u kojoj je stanovao i ordinirao deda, tatin tata, koji je takođe bio lekar.

Posle sam mrzeo strica Ernea. Na mađarskom *Ernö*. Tako sam njegovo ime izgovarao i kad bih mu se obratio i kad bih o njemu pričao. Kod nas nije bio običaj da se kaže „stric“, „striče“, „tetka“, „ujache“ i tako dalje. Oslovljavao sam te rođake krštenim imenom i na „ti“. A Erne je zvanično na srpskom pisao da je Ernest. Danas ga samo još prezirem. Možda njegov kukavičluk ili zla narav nisu baš najstrašnije što sam doživeo, ali u jednom određenom trenutku njegova narav je za mene bila presudna. U pravom smislu te reči – opasna po život.

U Beogradu sam posećivao ujaka Pištu. Njegova žena bila je krojačica. I kod njih sam putovao u trećoj klasi Jugoslovenskih železnica. Stanovali su na Obilićevom vencu.

Ujak Pišta bio je umetnički stolar. Otac moje žene, Dragane, Milan Nikolić, takođe. Sigurno su se poznavali. Ali ja svog tasta nisam upoznao. Poginuo je na Sutjesci kao partizan. Još zanimljivija veza između Dragane i mene bila je ta da je njen praded, deda tog Milana, bio notaroš u selu Perlez na Tisi, u Banatu, a moj praded, tata pomenutog dede lekara, krčmar i trgovac žitom, u istom malom mestu. Oni su se sigurno poznavali, verovatno poslovali jedan s drugim. Ponekad je prijatno pisati o stvarnosti jer je zamršenija i čudnija nego sve što inače s mukom izmišljam.

Ali da se vratim stricu, jer za mene je on bitan. Bio je oženjen Švabicom, Ilikom Vener. Njenim roditeljima za ljubav se pred brak krstio po rimokatoličkom obredu, njega je za veru bilo baš briga, ali pokazalo se veoma korisnim, nisu ga dirali za vreme okupacije.

Telegrafski kratko saopštiću neke činjenice koje su neophodne da se kao ekspozice sagleda razvoj mog lepog života sa kratkim izletima u pakao. Tetka Olga, njen muž Endre, moja sestra Ildi, čak i baba po majci, Gizela, ostali su živi u logoru Bergen-Belzen i vratili se u Suboticu. Ujka Pištu, njegovu ženu i dvoje dece ugušili su izduvnim gasovima vozeći ih iz logora Staro sajmište kroz Beograd u onom specijalnom esesovskom kamionu dušegupki o kome su već mnogo pisali, ali meni je to konkretan deo porodične istorije. Na isti način ubijena je i moja mama. Tata je bio u logoru Topovske šupe i odatle su ga odveli da bi ga streljali kao taoca. Imao sam još jednog ujaka, Sašu, sreo sam ga samo jedanput ili dvaput u životu, kažu da je bio bogat i lep, njega, takođe sa ženom i dvoje dece, ubili su u Jasenovcu. Još jedan ujak, Imre, inženjer, oženjen Srpkinjom, Budimkom, veći deo rata proveo je u nekoj našoj zabiti, gde su ga krili njegovi zidari. Što sve skupa znači da je moja baba, vrativši se iz logora, mogla da ustanovi da je izgubila troje dece, a život je sačuvalo dvoje, što za jevrejsku porodicu na našim meridijanima predstavlja prilično pozitivan ishod. Da li to sme tako da se kaže? E, pa ja smem, ali teško drugima ako bi se usudili da takvim tonom pišu o paklu koji je predstavljao prolog za moj lepi život.

O vožnjama prugama Evrope u teretnim vagonima posle ću pričati više. Teže je prepoznati sve slike mozaika na zidu nego što sam pomislio prvog trena kad sam stao pred njega. Nedostaje mi muzika, razni zvuci druge vrste, kao što su

zvona sa crkve na Trgu Ćirila i Metodija u Subotici, zujanje lifta kod strica na Bulevaru kralja Aleksandra, pa razni mirisi. I smrad različitog porekla.

Nekad davno pisalo se gušćijim perom. Kao dete sam pokušao da zašiljim takvo pero, napravim rupicu na pravom mestu, čak sam znao da to mora da bude pero gusana, nika-ko guske. Nisam uspeo. U školi smo učili nekim škripavim pisaljka-ima da pišemo po tablicama od škriljca. Kako se niko nije setio da napiše pesmu koristeći škripanje škripaljkom po škriljcu. „I cvrči, cvrči cvrčak na čvoru crne smrče...“ I to sam učio u školi, ali malo kasnije, kad smo već stavljali metalna perca na držalje, močili ih u mastilo, mučili se da ne napravimo mrlje u sveskama. Tek posle rata sam kupovao nalivpera marke pelikan ili monblan. Nalazio sam zeleno mastilo, jer mi je i otac pisao zelenim mastilom. Zatim su na red došle pisaće mašine, ja sam prvo imao malu mehaničku marke oliveti, kasnije električnu olimpiju, pa računar na kojem ja pišem, slažem pasijans, slušam muziku preko *Jutjuba*... I ta istorija promene tehnike pisanja vremenski je komotno stala u jedan jedini, u moj mali život. Bojim se da neću doživeti da sa tekstom i slikama, pa i filmovima, pošaljem miris koji mogu da izaberem baš kao i veličinu i boju slova. Zar bi to bilo mnogo veće čudo od smartfona kojim moje desetogodišnje unuke rukuju spretnije od mene?

Opet trzaj voza, kloparanje preko pruge, dim u nosu, naginjanje kroz prozor uprkos opasnosti od letećih žeravica da bi vetar promrsio kosu.

Ja ne volim svoje detinjstvo, pa čak ni godine pre nego što su počele da se približavaju velike senke, što znači do mog dvanaestog rođendana. Ne mogu da shvatim zašto su me roditelji zajedno sa sestrom i guvernantom strpali u istu, i to još prolaznu sobu, koja čak nije imala direktnog svetla, nego prozore koji gledaju na trem kojim se prolazilo prema kuhinji, a pacijenti iz ordinacije prema klozetu. Vrata na sve četiri strane: na verandu, u kupatilo, u trpezariju i u čekao-nicu za pacijente. Ta vrata su, doduše, uvek bila zaključana i nisu se koristila. U „dečjoj sobi“ bez direktnog osvetljenja smo spavali, igrali se, učili, čitali, a sa nama je u istoj prostoriji koju sam mrzeo živeo prvi, pa drugi pas. Prema ulici, glavnoj ulici koja se tada zvala i posle mnogo godina opet se zove po kralju Aleksandru – u međuvremenu je nosila ime po Adolfu Hitleru i maršalu Titu – prozore su otvarale četiri velike sobe. Zdesna na levo – ordinacija, biblioteka, trpezarija i takozvana tatina soba. Nismo imali klasičnu spavaću sobu, kakvu sam viđao u svim stanovima svojih drugova. U tatinoj sobi je stajao široki francuski ležaj, veličine dva sa

dva. Moji su roditelji bili moderni ljudi. U kupatilu pored lavaboja nalazio se još jedan manji, okrugli, kakav koriste zubari, jer su tata i mama smatrali da ne treba da se pljuje tamo gde se umiva lice. Tako nešto posle nigde nisam video, čak ni u najotmenijim hotelima sa bezbroj zvezdica. Električni frižider marke AEG stajao je u trpezariji, ali stavljen u specijalno napravljen ormančić od istog furnira kao ostali nameštaj u toj prostoriji. I to je za ono vreme bilo prilično senzacionalno. Govorim o četvrtoj deceniji prošlog stoleća.

Pločice mozaika. Krpice od ćilima sećanja. Ukus sladoleđa od limuna. Kao velikog dečaka već me šalju da predveče kod mesara preko puta kupim „mešani narezak“, što znači malo šunke, malo parizera, malo salame, malo slanine. Ili cigarete, za tatu drinu u plavo-crvenoj, za mamu moravu u zelenoj kutiji.

Kad bi se na jesen pločnici ulica pretvarali u blatnjave staze, svi smo nosili gumene kaljače koje bi se skidale u predsobljima. Posle rata takve više nigde nisam viđao.

Tata je umeo nožem da barata jednako spretno levom kao i desnom rukom. Kao dete bio je levak, ali bio je uporan, naučio da ravnopravno koristi desnicu. Za operacionim stolom umeo je da skalpel jednom rukom preuzme iz druge. Ponekad je kod kuće za stolom pokazivao kako i jednom i drugom rukom vešto seče pečenje, a da ni mrvica mesa ne ostane na kostima.

Nad ovalnim trpezarijskim stolom sa lusterama je visio gajtan sa zvončetom. Bio je mamin zadatak da zvoni kad bi trebalo da naša sobarica dođe i iznese tanjire za supu i zdelu s njom, pa da unese ono što sledi. O „personalu“ u jednoj predratnoj, buržujskoj porodici biće još reči. U toku leta, međutim, tu je visila i lepljiva traka na koju su se hvatale muve. Danas ne shvatam da to nije bilo odvratno u, bože

moj, tako modernom domaćinstvu, u lekarskom domu. Rat bez pobede vodio se i protiv bubašvaba. Protiv njih se po rubovima soba stavljaio nekakav zelenkasti prašak, ali nikad ih se potpuno nismo oslobodili. Ni više od sedamdeset godina kasnije u stanu na šestom spratu na Voždovcu ne uspevamo da se izborimo sa tim insektima koji se u Južnoj Americi zovu kukarača i simbol su revolucije. Kad je već o tome reč, najveću kukaraču u svom životu video sam u apartmanu jugoslovenskog ministra inostranih poslova Jože Vrhovca, u Havani. Pokušavao je da je zgazi svojom elegantnom, crnom cipelom, nije uspevao, i to je bio ples dostojan Čarlija Čaplina.

Ponovo natrag u zavičajni grad i zavičaj koji se zove detinjstvo. Prvi pas, Suzi, bio je foksterijer. Drugi, Cuki, klupče bele vune, lajao je kukavički se podvlačeći pod guvernantin krevet. Kanarinac se zvao Mandi, slobodno je leteo po trpezariji. Jednom zamalo da se udavi, hteo je da popije vodu iz čaše i upao u nju glavom nadole. Tada ga je mama spasla, ali uskoro zatim izleteo je kroz prozor i nestao iz mog života. U tegli, odozgo zatvorenoj poklopcem sa rupicama da bi mogla da diše, držao sam i malu, zelenu žabu, koja je trebalo da predskazuje kakvo će biti vreme time što bi čučala gore na maloj lestvici ili se spuštala na dno, ali njoj to niko nije objasnio i nije funkcionisalo. Znao sam otmeno latinsko ime njene vrste – *hyla arborea*. Imao sam i herbarij za skupljanje biljaka, album za skupljanje poštanskih maraka, mrežu za lovljenje leptira, ali sve me to nije stvarno zanimalo, mnogo toga čega se sećam bilo je, čini mi se, suvišno.

Bio je tu konj za ljuljanje, ali ne sećam se konkretno da sam sedeo na njegovom sedlu i ljuljao se. Bio sam starmalo dete. Čini se da ti konjići više nisu u modi, moji unuci ih nisu

imali, nisam ih viđao u dečjim sobama prijatelja i poznanika, ali na internetu se još nude na prodaju. Tri mece, jedan je bio beo. Olovni vojnici, s njima sam se igrao, to je istina. Mala parna mašina koja je stvarno radila sa malo špiritusa kao pogonskim gorivom. Šta smo zvali špiritus? Sigurno neku tečnost na bazi alkohola, nisam znao šta je *spiritus* na latinskom. Još nisam. Imao sam indijanski ukras za glavu od pravog perja za igru kaubojia i Indijanaca u parku. I, razume se, fudbal. Ali nisam imao „najboljeg prijatelja“, dečaci su za moj ukus bili isuviše divlji. Tužna želja da budem sam, usamljen, očigledno je za mene usamljenost genetski predodređena, nije posledica koncentracionih logora ili danas već i starosti.

Novi gramofon. Brzo sam naučio da ga navijam, pažljivo spustim iglu na ploču. Još čujem te melodije. Dabome, u tom pogledu znam šta je nostalgija. *Ramona*. Lambetvok. Mama je s nekim svojim prijateljicama učila tu modernu igru. Znao sam i bezobrazan tekst na tu melodiju: „Majka Božja igra step / Isus svira klarinet / a Otac Bog / igra lambetvok.“ Pojma nemam ko me naučio tim bezbožničkim rečima, a voleo sam komšiju protu kao nijednog odraslog muškarca, osim svog rođenog oca.

Trpezarija je bila toliko velika da je bilo mesta da se za mamu postavi tkački sto. Počela je da tka tepihe prema persijskim, ali i modernim mustrama. Za te dve-tri godine napravila je desetinu. Bili su na parketu, visili na zidovima. Samo jedan vidim na požuteloj fotografiji. Posle rata nismo našli nijedan. Verovatno su prvo krasili nemačke stanove, a ako ih nisu poneli, posle oslobođenja možda su postali vlasništvo partizana, koji su preuzeli sve što su Švabe od nas „preuzele“. Ako su ti tepisi ostali čitavi, današnji vlasnici sigurno ne znaju ništa o njihovom poreklu, kako ih je

doktorica tkala. Zašto je to činila, zar nije imala pametnija posla? Pacijenti, porodica sa dvoje dece, izlasci gotovo svake večeri joj očigledno nisu bili dovoljni. Zašto je pored svega toga bila toliko usamljena da je našla takav hobi? Predosetila je da će je ubiti kad bude imala četrdeset i jednu godinu. A što se tiče tepiha i svega ostalog, čega je valjda bilo u doktorskom stanu u banatskoj provinciji – ništa nismo nasledili. Ni moja žena nije ništa nasledila. Moji potomci neće ništa naslediti. Uvek sve nanovo, sve od samog početka. Ni za kakvu prošlost nismo vezani predmetima. Zamišljenim mozaikom uspomena utoliko više.

Bilo je i vašara. Nemam pojma u kojim razmacima. Govorili smo „ringšpili“. Ja na drvenim karucama, na sedištu vatrogasnog automobila. Nisam išao na one vrteške sa uzanim sedištima na lancima koje su tako strahovito brzo vitlale ukrug vrišteće devojke golih nogu. Sve se čini da sam bio oprezno dete, da ne kažem kukavica. Nisam voleo časove gimnastike u školi. Tako se zvalo ono što se sada vodi kao fizičko vaspitanje. Časove nam je davao jedan u mojim tadašnjim očima prastari ruski emigrant. Rekoše da je bio pukovnik Bele armije. Valjda mu nisu našli pametniji posao. Zvao se gospodin Smirnov. Takvih nepotrebnih podataka se sećam, javljaju mi se sa mozaika uspomena, a toliko sam važnijeg zaboravio, pa zveram u goli zid. Mrzeo sam da se pentram po užetu, da skačem, karike, konja, razboj, vratilo i ostale sprave za mučenje. Međutim, naučio sam sasvim pristojno da plivam, pa ipak, nisam skakao glavačke u vodu. Osim u snu. U snu sam nadoknađivao ponešto od svega što na javi nisam činio.

Moj deda u staromodnom, crnom trikou iz jednog dela skakao je sa trambulina glavačke u mutnu vodu Begeja, koji je zmijuljio kroz moje rodno mesto. Da li je tako skočio u

smrt? O tom-potom. Posle rata, kao učenik srednje tehničke škole, izjavio sam da ne nameravam da pohađam tu vrstu nastave. Škola je to prihvatila, jer sam se vratio iz koncentracionog logora, a profesori su se pribojavali nas skojevaca. Niko me nije ni zavilavao što u vodu ne skačem glavačke.

Ponavljam pitanje: da li sam bio kukavica? Što se tiče odnosa prema esesovcima, nisam imao prilike čak ni da budem kukavica, a pogotovo ne da budem hrabar. Međutim, sigurno je da brzo naučiš da zabašavaš ako želiš da ostaneš živ.

Kao porodičan čovek sam posle rata nabavio odličan gramofon i mnogo ploča. Imao sam i dragocenih sa autogramima, na primer celu Brehtovu *Majku Hrabrost* sa potpisom njegove žene, Helene Vajgel, koja je igrala glavnu ulogu. Drugu sa potpisom Svit Eme Beret, koju sam upoznao u Nju Orleansu. Ona je tada imala preko osamdeset godina, a ni jedan član njenog džez orkestra manje od sedamdeset. Ulazili smo u prepunu salu kroz prozor, a kad su čuli da smo iz Jugoslavije neko mi je doneo stolicu, iako je publika inače čučala na patosu. Ili stare originale. Veoma sam voleo nemačkog tenora češkog porekla Lea Slezaka, koji je bio i odličan pisac. Jednog dana sam sve ploče poklonio svom zetu. On je građevinski inženjer, kao student je svirao harmoniku na svadbama i u Skadarliji, ali sada voli zaista dobru muziku na staromodan način. Žena i ja pred spavanje svake večeri priređujemo sebi koncert po želji nas dvoje slušalaca *Jutjuba*.

Pa natrag u detinjstvo pomeranjem pogleda po zidu. Na taj način lako je vraćati se nekoliko decenija, pa i više od pola stoleća unazad. Jedne noći nas je tata probudio, u susednoj kući izbio je požar, a u njenom podrumu navodno je bilo nekoliko buradi benzina. Opasnost od eksplozija. Vatrogasci

su već bili na licu mesta. Prva avantura u životu. Opasnost sasvim blizu. Bilo mi je žao što nas nisu evakuisali, nego začas ugasili vatru.

Da li pločice mozaika pomažu da bolje shvatim celinu? Nisam siguran. Gledam čas desno, čas levo, gore i dole. Isuviše praznih površina na sivom zidu. Što sam zaboravio izmiče sumnjičavosti. Da li da žalim što se mnogo toga izgubilo ili treba da budem srećan zbog onog što sam prevazišao? Da su kamenčići mozaika zvuci, rekao bih da nedostaje majstor da naštimuje klavir.

Nesiguran sam da li iko, a ako neko, ko, kada, gde i zašto misli slično, oseća isto kao ja, ponekad drhti, drugi put se nasmeši samome sebi, ili sam sa takvim pitanjima sam, sasvim sam na ovom neshvatljivom, a za mene jedinom svetu.

Nesigurnost da li su sećanja saglasna sa stvarnošću gore je od zaboravnosti. Ako sam ponešto zaboravio, to ne postoji, nikad nije ni postojalo. Baš me briga. Zar to nije prosto? Nekakav problem? Da li je moglo da bude važno nešto čega ne mogu da se setim? A da li je bitnije to što se javlja kao sećanje? Ili prosto potiskujem iz svesti što ne volim, što mi nije zgodno, čega se bojim. Molim pomoć, profesore Frojd, šta mi vi kažete?

Pardon. Kažu da je to jevrejska osobina, postavljati isuviše pitanja za koja odgovori ne postoje, ili na pitanje odgovarati pitanjem. Posmatram se ne samo u ogledalu i kod sebe ne nalazim ničeg „jevrejskog“, mada zapravo i ne znam šta bi to moglo da bude.

Roditelji, posebno otac, zahtevali su isuviše od mene. Imao sam časove francuskog jezika kod madam Reber. Morao sam na časove mačevanja kod gospodina Kristijana, koji je inače prodavao benzin na veliko. Učio sam takođe da sviram violinu. Vukao sam za mene pretežak instrument

do katoličke crkve, gde me je s tim mučio kantor Lang. Ne znam šta je bilo gore, vući to čudo ili uzaludno pokušavati da se žicama izmami podnošljiv zvuk. Jedina korist je što sam naučio da čitam note. To mi je pomoglo, na primer, da prevodim operetu *Kneginja čardaša*. Svojoj budućoj ženi, balerini, manje sam imponovao kao njen umetnički direktor, više kad je otkrila da na osnovu partiture, prevodeći, mumlam stihove. Sa jedanaest godina sam izjavio da neću više da idem na časove violine. Prva pobuna u mom životu bila je i moja prva pobeda.

Moje odrastanje dokazivalo se mojim odnosom prema biciklu. Prvo sam sedeo na dečjem sedištu nameštenom ispred tatinog. Zatim sam dobio mali sa tri točka. Kao učenik osnovne škole već sam imao pravi, sa gumama, trubom, pumpom za naduvavanje guma. Na kraju sam preuzeo tatin. Bicikli su se popravljali u radnji gospodina Vajcenhofera. Pošto sam oslobođen iz koncentracionog logora, naišao sam baš na njega kao rezervnog kapetana prve klase i komandanta bivših ratnih zarobljenika, aprila 1945. godine u Magdeburgu. Ne sećam se – baš su ti kamenčići mozaika otpali – kada sam prvi put samostalno vozio glavnom ulicom sve do železničke stanice, one sa koje sam vozom putovao u Suboticu, u Novi Sad, u Beograd, i kako sam se tada osećao. Verovatno odraslim. Verovatno pobedonosno. Na tu železničku stanicu ću stići 4. septembra 1945. definitivno se vraćajući iz logora. Iz rata.

Komšijsku decu, koja još nisu imala svoje sopstvene bicikle, gnjavio sam da ih ja učim, pa bih im pozajmljivao svoj. Pravio sam se važan. Čini mi se da bi mi danas dete koje bi bilo kao ja tada bilo prilično antipatično.

Mama je imala damski bicikl. Zbog toga je nosila pantalone, koliko se sećam, kao prva žena u gradu. Bile su doduše

skrojene tako široko da su, kad bi išla peške ili sedela vešto, delovale kao poludugačka suknja.

Na dnu stepeništa kuće u kojoj smo stanovali, na zidu su bile pričvršćene tri gvozdene karike; za njih smo nas troje – mama, tata i ja – lancima vezivali svako svoj bicikl. Iako smo već imali automobil, dvotočkaš je u mom rodnom gradu bio osnovno prevozno sredstvo, jer je najviši vrh kuda smo prolazili bilo veštačko brdašce od tri metra nasuto u parku da bismo imali gde da se sankamo. U toku zime bi fijakere, koji obavezno spadaju u moju sliku ulica, zamenjivale sanke sa konjskom zapregom. Kočijaši su već obuvene noge stavljali u mnogo veće drvene klompe napunjene slamom. Moj tata bi takve sanke koristio kad bi obilazio pacijentkinje, jer bi auto prezimio u nekoj garaži. Pošto je bio dobra mušterija, ja sam imao dozvolu da sedim na boku i držim bič u rukama. Na glavnom trgu pred većnicom i katoličkom crkvom pojavili su se prvi taksi-automobili marke fijat. O markama automobila brzo sam naučio sve.

Ni stric, ni njegova tri sina u Novom Sadu, nisu imali bicikl, on je vozio automobil marke DKW. To znači da za vreme okupacije više nisam vozio bicikl. Nisam više nikad ni kao odrastao čovek. Ali motocikl sam vozio.

Osnovna škola. Dosadna. Rekoh, gotovo sve sam znao unapred. Čim bismo na početku godine dobili nove udžbenike, ja bih za dva-tri dana pročitao gradivo do kraja godine. Grebanje kredom po tabli. U prva dva razreda učiteljica mi je bila Olga Kotrošan, u trećem i četvrtom imao sam učitelja, Blagotu Koljenčića. U isti razred išao je i njegov sin Aca. Vlasti su zabranile da učitelji decu kažnjavaju fizički, kao što je ranije bio običaj. Karakteristično je da je moralo službeno da se zabrani da nastavnik štapom udara packe po rukama ili šalje da se kleči u čošku. Pošto nije bilo zabranjeno da

se tuku sopstvena deca, gospodin Blagota bi s vremena na vreme pred nama prebio svog sina da bi nas zaplašio. Igrom slučaja smo Aca Koljenčić i ja kao matori ljudi decenijama stanovali u istom soliteru na Voždovcu, razgovarali bismo na ulici ili na stepeništu, dogovarali se da se posetimo i pogledamo stare fotografije. Do toga nije došlo nikada. Prvo je umrla njegova žena, pa on, pa moja žena, a ja sam, dok ovo pišem, očigledno još živ.

Osnovna škola je tada imala samo četiri razreda, u gimnaziji mi je posle opet bilo dosadno.